

Lajos Mariann

SZEMPILLÁD ROJTJA

Szempillád rojtja lebocsátva.
Szép lettél újra, nem okos
tudós, ideges, görnyedt hát,
keményre edzett szellem és test,
lettél göndörödő szempilla,
látó szemedre rábocsátott,
lettél szépséges, hosszupillás
tündérke, mint gyermekkorodban,
visszaszépültél, de ilyen
némán fekvő sohasem voltál,
ilyen tompa és indolens,
ilyen semmiért nem haragvó,
ilyen már semmiért se lelkes,
ilyen már semmit sem tevő,
ilyen csak sűrű, barna, göndör
pillát a szemre ráeresztett

Thomas Bernhard

AZ OLASZ

Töredék

Nádori Lídia fordítása

A vacsora után fel-alá járkáltam az olasszal a kerti lak előtt. Sokra vitte, mondta, a háború utáni Firenze és családjának kihalása, úgy ítéli meg, gazdaggá tette. Még a dél előtt folyamán tizennégy üzletet sorolt fel, amelyek a tulajdonában vannak, két gazdaság, két malom, egy konzervgyár, valamennyi Toszkánában, egy firenzei ház, egy kis birtok, „kunyó Silvaplane fölött, a magány óráira”. Mindabban, amit elmondott, egyre sűrűbben tért vissza az, hogy „Fiesole”. Ecsetelte, miközben a nyitott kerti lakból, amelyben apám kiterített testét, ahogy most észrevettem, nővéreim túl magasra ravatalozták, áradt a rettegett és alkalmasint halált hozó levegő, a körülményeit, az üzletről vallott nézeteit, míg én gondolatban még mindig Kientallal és Zimmerwalddal, valamint Karl Liebknecht hatásával voltam elfoglalva. Egyre a munkámra gondoltam, elsősorban a heidelbergi programra. Udvariasságból, hogy meg ne sértsem az olaszt, azt

mondtam, már régóta tervezek egy dél-olaszországi utazást. „Csatlakozni szeretnék egy közetkutatóhoz, aki ősszel megy Szicíliaba”, mondtam. Az olasz figyelmeztetett, nehogy túl korán utazzak Szicíliaba, „október vége előtt semmiképpen”. Caltanisetta lesz a kiindulópontunk, mondtam, barátom kutatásai a Caltanisetta és Enna közötti területre korlátozódnak. Az olasz javasolt egy kirándulást Agrigentóba („megspórolja vele Görögországot!”), Palermóba és Cefalùba. Attól félt, jöttem rá, hogy hirtelen felszólíthatom, menjünk be halott apámhoz a kerti lakba, vagy hogy megkérdezhetem, volt-e már bent, ahogy illik, halott apámnál, az „öreg nagyságosnál”; időközben valamennyi gyászoló vendég abszolválta a rettegett látogatást, csak az olasz nem. Egész nap figyeltem, ő tűnt a legérdekesebbnek, messze a legintelligensebbnek is az egész társaságból. Nem túl beszédes ember lévén érkezése óta folyton egyedül volt. Nővéreim, miután üdvözölték, nem törődtek vele. De nem is kívánta a társaságot.

Azonnal kihasználtam az alkalmat, hogy eltűnjek az olasszal a parkban, hogy kis időre megszabaduljak a ház feszült légkörétől, a sok embertől, nővéreim zaklatottságától, a gyászsokadalomtól; azt akarta, beszéljek házunk történetéről, mégpedig a szabadban, amit magam is kíváncsi lévén meg is tettem, az agyam persze nem fogott. Most tehát fel és alá járkáltunk, és megmutattam egy előre nem látható, hirtelen ötlettől vezérelve az olasznak, hogy a figyelmét eltereljem a halottról, akit jóformán nem is ismert, apámról, akinek temetésére őt küldte hozzánk a családja, a halom színházi jelmezt és hangszert, köpenyeket, zekéket, trombitákat, dobokat és fuvolákat a kerti lakhoz támaszkodó sufniiban. Izgalmukban a nővéreim, mielőtt apánkat felravatalozták a kerti lakban, kiürítették a kerti lakot, és a jelmezeket és a hangszereket, amelyek évtizedekig a kerti lakban heverték, egy kupacba dobálták a sufniiban. Úgy gondoltam, ezek a jelmezek és hangszerek, csupa értékes, ősrégi darab, érdekelhetik az olaszt. Közöltem vele, hogy számomra minden egyes darab különösen mély jelentőséggel bír, és különösen nagy értéket képvisel, „emlékek”, mondtam az olasz hanghordozásával. Nekem úgy tűnt, megnyilatkozásai alapján, abból, ahogyan különbözött a többiekétől, és a maga módján nagyon jó nevelést kapott, hogy érdekli a művészet. A jelmezek nagy részét még dédanyám és a nővérei varrták össze és díszítették föl, dédapám és a fivérei vásárolták össze, a legszebbek, amelyeket valaha láttam, a legszebbek, amelyeket valaha hallottam, pedig Európa több nagy színházának jelmeztárát ismerem. A sufniit a deszkák hézagain át a kerti lak két halotti gyertyája világította meg. Mondtam, hogy az olasz ne piszkolja össze magát, mert a sufni piszkos, mindenütt pókhálók, mindenütt por. Először megmutattam neki a gazdagok jelmezeit. Azután a szegények jelmezeit. Azután a fenségesek jelmezeit. Azután a nevetségesek jelmezeit. Egyiket a másik után húztam ki a szemé láttára a kupacból, és a fény felé tartottam őket. Az olasz tudni akarta, ki írta a színdarabot, amelyet a nővéreim gyerekei éppen aznap este „fél kilenc és fél tizenegy között, a kerti lakban és előtt” adtak volna elő, ha apánk nem halt volna meg az utolsó próba alatt, ha, amint már részletesen beszámoltam róla, a már ismert, rémes módon a szobájában föbe nem lőtte volna magát. „Tragédia”, mondta korábban az olasz. Vidám vagy tragikus színdarab volt, vagy egyszerre tragikus és vidám, föltétlenül tudni akarta. Azt válaszoltam, hogy fiatalabbik nővérem legidősebb, tizenhárom éves fia a színmű költője, én magam, mivel a játsszók kivételével mindenki számára meglepetésnek szánták, nem olvastam, „egyetlenegy sort sem”, mondtam, „még a címét sem tudom”. Igaz is, mondtam, amint visszaérünk a házba, elkérem a darabot, „hiszen már amúgy sem adják elő”, hogy még éjszaka elolvassam, alvásra úgysem gondolhatok, és talán el tudná vonni a figyelmemet az engem pillanatnyilag kízó írószkodástól is. Mivel ismerem annak a lényét, aki írta, „nagyon finom lélek”, mond-

tam, a színdarab biztosan tetszeni fog, és jólesően elgondolkodtat majd. Több mint száz éve, mondtam, minden évben valamelyik gyermek a családban, legtöbbször fiú, a kerti lakban, éspedig augusztus utolsó estéjén előadott színdarabot ír, meglepő, milyen jók mindig ezek a színdarabok, milyen jól vannak megírva, és milyen jól adják őket elő, idősebbik nővérem íróasztalfiókjában még majdnem három tucat található; a legrégebbek még a nagyszüleimtől valók, egyikre még emlékszem, olvastam, a címe *A karvaly*. Mivel ezeket a színdarabokat, miután alaposan betanulták őket, mindig csak egyszer mutathatták be a kerti lakban, valóságos kincsesbányák a színháztörténettel foglalkozó diákok és tudósok, minden magára valamit is adó színész számára. Nekem is kedvem volna, mondtam, egy dolgozat központi témájaként választani őket, talán ezzel a címmel: *Nyári játékaink*. Valamennyi színdarab, a komédiák és a tragédiák, valamint a daljátékok egyetlen nap, egyetlen éjszaka alatt íródtak, én magam is alkottam ilyet már tizenegy éves koromban, „a kerti lak sötétségében”, mondtam. Az ereinkben csordogáló olasz vér inspirálta a színházasdit, mondtam, és örültem, hogy ily módon az olasz személyében, aki eddig a pillanatig velem szemben is olykor bántóan zárkózott volt, barátságos, figyelmes, sőt beszédes partnerre találtam. Erre azt mondta, hogy otthon Firenzében az ő családja is minden évben színházat játszott, „kizárólag maszkban”, mondta, „és kizárólag télen”, és sohasem saját alkotást, hanem a komédia házában furcsamód csak angol és francia darabokat, „Shakespeare-t, Molière-t...”. Náluk a felnőttek is mindig részt vettek a játékokban. Hogy a kerti lak, kérdezte, csak a színház céljaira épült-e. „Színház és egyéb kedvtelések céljaira”, mondtam. A „kedvtelés” szót nem értette, én pedig megpróbáltam elmagyarázni, és azt hiszem, sikerrel. Meg kell mondanom, végig olyan jól beszélt németül, hogy ismeretségünk kezdetén zavarban is voltam. A legutóbbi felhőszakadás óta szüntelenül hangosan csobogó, az erdő szélén minduntalan medréből kicsapó pataktól éles levegő járta át a sufnit. Még messze nem mutattam meg az összes jelmezt az olasznak, mert úgy gondoltam, talán unatkozik velem az olasz, hiszen mi köze neki, akinek semmi keresnivalója itt, a firenzei olasznak, aki csak két napra jött apánk temetésére, a jelmezekhez, a hangszerekhez, mi köze mindehhez? Azt javasoltam, menjünk be a házba, odabent ha nagy is a zaj, de meleg van, talán inna valami meleg italt, „egy forró mustot?”, kérdeztem, amit, ahogy megállapítottam, az olasz nagy élvezettel ivott kora délután. De az olasz az összes jelmezt látni akarta. Mindegyikhez megadtam emlékezetből a hozzá tartozó szerepet, azt is, melyiket ki játszotta, játszhatta. Ezzel majdnem egy óra eltelt. Az új színdarab jelmezei nincsenek köztük, mondtam, ezek, lévén hogy nem készültek el, a fiatalabbik nővérem szobájában, mégpedig a szobája padlóján hevernek. A hangszerek is láthatólag tetszettek neki. Egyszer, mondta, az anyjával Padovában, ahová egyetemre járt, kiszaladt egy égő operaházból, és anyja a sokk következtében négy héttel később meghalt egy firenzei kórházban. Azóta nem lépte át színház küszöbét. De a mi kerti lakunkba bement. Hallgattunk, azután azt mondta: „Soha nem írunk egymásnak.” Szembeötlő volt, mennyire tűnődve mondta ezt, közben bántam, hogy egy szót sem tudok olaszul; apámnak igaza volt, amikor megállapította, nem beszélhetünk elég nyelvet. Síralmasnak találtam magam. És milyen jól beszélt az olasz németül! Hogy a sufniiban eltöltött idő, az én színházam a jelmezeivel és a hangszereivel nem zavarta vagy akár untatta-e; ez az egész, szabadkoztam, üdítően elvonta a figyelmemet a szerencsétlenség borzalmától, „egyáltalán, saját magamtól”, mondtam. „Legalább nekem is van”, mondtam, „ürügyem arra, hogy ne legyek a házban, ahol biztosan mindenütt keresnek; nem sejtik, hogy a parkban vagyok. Hiányolnak bennünket. Egy vendégtől”, mondtam, „nem tagadhatom meg, ha úgy kívánja, hogy körülnézzen.”

Az olasz abban a pillanatban, amikor az erdőbe értünk, megkérdezte, hogy ismerem-e az olasz irodalmat. Meghökkenett, hogy egy üzletember teszi fel ezt a kérdést, valójában azonban újra és újra megállapíthattam, hogy éppen az üzletemberek tesznek fel ilyen kérdéseket. Azt mondtam, nem. De még tizenhárom éves koromban, mondtam, olvastam Michelangelo szonettjeit és Petrarca költeményeit. Az újabb irodalomból senkit Pavese, Ungaretti és Lampedusa kivételével nem ismerek, leszámítva az olasz politikai írásokat, amelyeket kénytelen vagyok időnként elővenni a tanulmányaim miatt. A *Serrati* nevet említettem, de az olasz soha nem hallotta. *Campanella*val sem volt sikerem, a liberális *Mazzinira* és az opportunistá *Modiglianira* is csak rázta a fejét. Ekkor azt kérdezte, sokat és szívesen utazom-e. Igen, mondtam. Mennyi idős vagyok, „még diák?“, kérdezte. Azt mondtam, nem. A közölhetőség nyilvánvaló nehézségei miatt semmi többet nem tudtam elárulni magamról, a személyemre vonatkozó legáltalánosabb információkat sem. Azt mondta, mialatt egy lucfenyő ágát félrehajtotta az arca elé, és a mozdulat közben megállt, én pedig, nekem úgy tűnt, minden ok nélkül megfordultam, hogy nehezebbre esik a házban tartózkodókkal, a gyászoló vendégsereggel, „magukkal a háziakkal”, ahogy kifogástalanul kifejezte magát, beszédbe elegyedni, nagy részüknek („Csupa idegen!”), mondta, a nevét sem tudja, noha mindannyiukkal rokonságban áll, és rögtön megérkezése után mindannyiuknak bemutatják. Most úgy érzi, hozzám tartozik. Azt mondta, „aki az első barátságos szó szólja hozzánk, ahhoz tartozunk az idegen társaságban”. Én lennék ez az ember, „titokzatosan fiatal”. Habár mindvégig illetlenségnek tartottam megkérdezni a korát, most ő árulta el egyszerre, előttem ment, hogy negyvennyolc éves. Most fiatalabbnak láttam, mint délelőtt. Hogy „a szerencsétlenség közepette” ilyen „szabadon” mozog, a többiektől ennyire eltérően, tetszik neki. Rá is hatással van.

Ekkor a ház felől mindketten meghallottuk nővéreim izgatott vitáját, egyes szavak, sőt mondatok, bizonyára a kedvező légáramlat miatt, az erdőben is tisztán kivehetőek voltak. A konyhából hallatszott ki kettejük vitája, ahová valószínűleg valami újabb sürgős haszontalanság zavartalan megbeszélése végett húzódtak vissza. Az olaszt is mulattatta, hogy elkapjuk nővéreim összetűzését. Az egyre hangosabb párbeszéd közepontjában, amely, amint hallani véltem és ahogy az olasz is érezte, a nyitott ablaknál zajlott, bizonyára mert nővéreim úgy gondolták, hogy abban az időpontban és olyan hidegben senki nem tartózkodik a parkban, és különösen nem az erdőben, a visszavisszatérő „elöl” és „mögötte” szavak álltak. Felhívtam az olasz figyelmét arra, hogy a gyászmenetről van szó, és hogy ki ki mögött menjen. Egyikük még gyorsan a másik fejéhez vágta a „püspök” szót, aztán csend lett. Ekkor vettem észre, milyen rettenetes a hangjuk. A tisztásról rá lehetett látni a kerti lakra. Arra gondoltam, éppen ebben az időben játszanák a gyerekek a színdarabot. Ugyanennyi ember, igaz, csak a közvetlen környékről, más hangulatban, más ruhákban, mint most, kevesebb rokon, inkább szomszédok és barátok gyűltek volna össze a házban és a parkban, a kerti lak előtt. Elgondolkodtam a „nyárijáték-nézők” és a „nyári halottnézők” közötti különbségről, miközben már a tömegsíron álltam. Az olasznak sejtelve sem volt erről. Nem tudtam eldönteni, megmondjam-e neki, hogy ő és én két tucat földbe kapart hullán állunk. „Itt, ezen a tisztáson”, mondtam, az utolsó pillanatban erőt véve magamon, „gyerekkorunkban gyakran fogócskáztunk”, és elmagyaráztam neki a fogócskánkat. Szerinte a firenzei gyerekek ugyanígy fogócskáztak. Még a sötétben is ki tudtam venni a tömegsír körvonalait, a „világos foltot” a fűben. Több mint tíz éve, azt hiszem, nem voltam ezen a tisztáson, és most három napon belül már negyedszer; még az olasszal is. Azt mondtam, hogy gyorsan elfojtsam magamban a még nagyobb szörnyűséget: „Apám azt akar-

ta, hogy a kerti lakban ravatalozzák fel. Az ő apja is a kerti lakban ravataloztatta fel magát.” És aztán: „Gyakran úgy is nevezte, »vágóhídlak«.” Három napon belül negyedszer, gondoltam. És aztán mégis, mert fontosnak tartottam, több okból, hogy az olaszt is felvilágosítsam a tömegsírrol, tovább igyekeztem; a hídon át vezető kerülő út felé irányítottam. Az olasz megdöbbsent, amikor a hídra érve azt mondtam: „Van itt egy tömegsír, mégpedig a tisztáson, ahonnan éppen eljöttünk. A tisztáson két tucat lengyelt temettek el. Elkaptarták őket”, mondtam. Rövid mondatokban elbeszéltem, mint valamennyi elődjének, az olasznak az apámtól származó történetet, hogy a tisztáson két tucat lengyelt kapartak a földbe, „közönséges katonákat”, mondtam, „két tisztet”. Emlékszem még, mondtam, noha a háború végén csak tizenkét éves voltam, a lengyelekre, „a kerti lakban szálltak meg, a kerti lakban várták a háború végét, menedéket kerestek a kerti lakban”. Apám elbeszéléséből tudom, hogy két héttel a háború vége előtt az erdőből egy éjjel hirtelen előbukkanó németek lőtték le őket. A hullák két hétig feküdtek a kerti lakban, és „iszonyatos bűzt” árasztottak, a háziaknak tilos volt bemenni a kerti lakba. Apámat agyonlövessel fenyegették a németek, a többieket is, akik a hullákat el akarták szállítani a kerti lakból, és el akarták temetni őket. „Kamaszok”, mondtam, „tizenöt, tizenhat évesek.” Ezt a történetet érkezésem óta már harmadszor meséltem el. „Saját szemével igazából csak apám látta a halottakat.” Az olasz a kerti lakra nézett, és azt mondta: „A »vágóhídlak«.” Azt mondtam, a gyilkosság napján a lengyelek üvöltése a kerti lakból a szobámig elhallatszott. Évekig hallottam a kerti lak közelében és éjszakánként a világon mindenütt ezt az üvöltést. Ezzel az üvöltéssel, amely automatikusan fölerősödött, amikor csak a kerti lak felé közelítettem, két évtizedig, a mai napig birkóztam. „Egész életemben”, mondtam, „azt hittem, soha nem szabadulok meg a falhoz állított lengyelek üvöltésétől.” Az olasz megfordult: „A meggyilkoltak között volt egy bizonyos Potocki”, mondtam. Az olasz hallgatagon fogadta az elbeszélést, közlésemet. Sokáig csak apám tudott, mondtam, a tömegsírrol, senki más; régóta értesítették az illetékes hatóságot, de a mai napig senki nem törődött a tömegsírral, a „lengyelsírral”, ahogy a nővéreim hívták. „Soha nem is megyünk a tisztásra”, mondtam, „különös, önnel elmentem a tisztásra. A freistadtival is. Azzal a magyarral.” „Borzalom”, mondta az olasz, és megkérdezte, illik-e ide ez a kifejezés. Azt mondtam, igen. „A lengyelek”, mondtam, „úgy sétáltak be a kerti lakba, mint egy csapdába.” Az olasz, ismét apámra célozva, azt mondta: „Fejlvés”, és a kerti lakra nézett. „Baleset?” Újra az jutott eszembe: átlőtt koponyájú öngyilkos fekszik a kerti lakban? „Iszonyatosan szétroncsolt arc”, mondta az olasz. Hogy eltereljem a figyelmét, újra az olaszországi politikai viszonyokról érdeklődtem. „A politika”, mondta, „valójában csak annyiban érdekel, amennyiben használ az üzletnek; meglehet, megdöbbsentő az őszinteségem.” Ezzel elintézt egy, amint megállapítottam, számára kényelmenten témát. „Rómában”, mondta aforisztikusan, „soha nem a megfelelő emberek ülnek, egyetlen államban, fővárosban, parlamentben és kormányban, sehol sem a megfelelő emberek ülnek.” Ezekben a pillanatokban az angliai chartista mozgalomra gondoltam, azután Zimmerwaldra, mindezek szinte folyamatosan foglalkoztattak, még ha gyakran erőszakkal fojtottam is el őket. Megint a Spartacus-szövetség és a tanácsrendszer, Rosa Luxemburg és Klara Zetkin járt az eszemben. Két órára mindent, ami már hónapok óta rettenetes fájdalmat okozott az agyamban, az egész munkámat elfelejtettem. Utána már csak egyszer zökkentem ki a gondolataimból, amikor az olasz, aki már meg is hívott magához Firenzébe, miután átkeltünk a hídon, azt mondta: „A sötétség, ami itt uralkodik...”, azután hallgatott. „Nincs rá”, mondta, „mód, hogy az ember elmeneküljön saját maga elől.” Hogy abban a pillanatban mire célzott, nem tudom, éppen a nyitott ablak előtt álltunk, pontosan a holttest előtt.